Vår Fågelvärld 45 (1986): 127—129

Masktörnskata *Lanius nubicus* för första gången anträffad i Sverige

MAGNUS LILJEFORS

Att en masktörnskata ringmärktes vid Ottenby hösten 1984 är ingen nyhet för VF-läsarna. Fångsten av just den här fågeln kom att bilda upptakt till en livlig diskussion om på vilket sätt prioritering och avvägning mellan fågelforskning å ena sidan och "service" till arträknande ornitologer å andra skall ske. Den här artikeln anknyter nu inte till den debatten utan presenterar enbart de faktiska omständigheterna kring fyndet.

Morgonen den 1 oktober 1984 var disig, en lätt bris svepte in från havet. Fågeltillgången var hygglig men avtog framåt förmiddagen. Under dagens näst sista nätvittjning, kl. 11.40, fångades i den ostligaste Helgolandsfällan en gråvattrad, mycket liten och långstjärtad törnskata med stora kritvita "vingfält" samt vita skulderfläckar. Fågeln togs in i "labbet" där den examinerades noggrant och slutligen kunde bestämmas till juvenil masktörnskata, en för landet ny fågelart.

De karaktärer som bestämde fågeln till art var främst stjärtens längd och utseende med helt vita yttre stjärtpennor, fågelns överlag gråa dräkt och de mycket tydliga, vita fälten vid handpennornas inre del. Dessa karaktärer skiljer den från juvenil rödhuvad törnskata *Lanius senator*, med vilken den troligast kan förväxlas.

Den ringmärktes (ringstorlek 2), dräktbeskrevs, mättes och fotograferades innan den visades upp för uddens enda gästande ornitolog.

Fågeln kvarhölls sedan i knappt två veckor för orienteringstester (se nedan) för att därefter, den 13 oktober, återigen visas upp för gästande ornitologer (den här gången var de betydligt fler än första gången) innan den släpptes.

När törnskatan återfick friheten tog den genast höjd och flög iväg sydost över havet. Den ångrade dock snart sitt övermod och vände. Resten av dagen tillbringade den sittande undanskymd i en fläderbuske bakom väderstationen. Morgonen därpå stod fågeln ej att finna varför den förmodligen hade sträckt iväg under natten.

Meddelande nr 107 från Ottenby fågelstation

Contribution no. 107 from Ottenby Bird Observatory

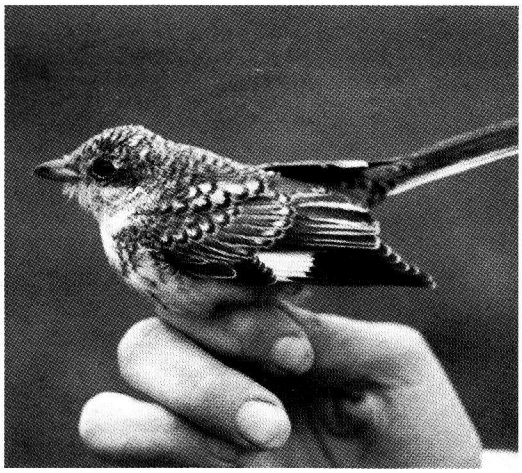

Den masktörnskata som fångades vid Ottenby den 1 oktober 1984. Foto: Magnus Liljefors.

Masked Shrike caught at Ottenby on 1 October 1984.

Beskrivning

Följande dräktbeskrivning gjordes (se även fotografier).

Huvud och ovansida: Tunn, vit linje i en böj ovanför och med fortsättning bakom ögat som ett litet, kort ögonbrynsstreck. Örontäckarna enfärgat mörkt grå. Hjässa och rygg gråvattrade med mörkt gråbruna streck. Något brunare i ton mot övergumpen. En av stjärttäckarna nyruggad och helsvart med brungrå topp. Tydlig vit skulderfläck, formad av vita skapularer med mörka subterminalband. Större täckare gråbruna med smutsvita kanter och

Den infångade masktörnskatan kvarhölls i bur vid Ottenby för flyttfågeltester. Resultaten antydde att fågelns sol- och stjärnkompass fungerade bristfälligt. Foto: Magnus Liljefors.

Masked Shrike, Sweden 1984.

mörkt subterminalband. I skafttoppen en ljus fläck med en svart punkt i mitten (bildande liksom ett "öga"). Detta blev dock tydligare mot de yttre större täckarna för att på de två yttersta helt saknas. Tertialer lika tecknade fast med tydligare vit kant. Även på dessa var "ögat" tydligast på de innersta för att på den yttersta vara nästan obefintligt. Mellersta täckare tecknade som de större. Mindre täckare mörkare med smutsvita bräm och svarta spolstreck. Alula svartbrun, vitkantad. Handtäckare i samma färg, vittoppade. Även handpennor vittoppade, men det vita var nästan helt bortslitet på 2:a till 4:e hp. Armpennor även vitkantade, tydligare in mot tertialerna, bildande en tydlig vingpanel. Handpennor svartare än armpennor. På handen en basal, mycket stor, kritvit fläck. Vitt på alla hp, längst på 6:e till 8:e.

Undersidan: Smutsvit. Strupe ostreckad. Bröst och flanker vattrade i grå ton. Undergump något kraftigare vattrad.

Stjärt: Denna var på något vis sädesärlelik, smal och lång med svarta pennor. Vitt på de tre yttre, den yttersta helt vit.

Mjukdelar: Klen näbb för att vara törnskata. Grå till färgen med något mörkare spets. Ljusa "läppar". Ben och klor stålgrå. Fotsulor smutsgula. Ögat brunsvart, iris helsvart.

Mått (mm): vinge 90, stjärt 87, totallängd 170 (från stjärntspets till näbbspets), tars 25,8 (längd) och 2,2 (bredd), näbb 13,0 (till fjäderfäste), 17,5 (till skalle) och 35,8 (näbb+skalle), näbbredd 5,7 (vid näsborrens bakkant) och näbbhöjd 6,2 (vid näsborrens bakkant).

Fett: 4 (på en skala 0—6, Pettersson 1983). Vikt: 22,7 gram.

Vingformel: 1:a handpennan var 42 mm kortare än längsta hp, 2:a hp 8,5 mm kortare, 3:e hp längst, 4:e 1 mm, 5:e 2, 6:e 8, 7:e 10 och 8:e 12 mm kortare än 3:e hp. Längsta armpenna 21,5 mm kortare än längsta hp. Ytterfansinskärningarna på 3:e hp (29,8 mm), 4:e (19,7) och 5:e hp (9,5 mm) alla tydliga. Innerfansinskärningarna på 2:a och 3:e hp tydliga, men otydlig på 4:e hp. Längden på det basalt vita på handen, från toppen på ht till det yttersta vita: 11,8 mm (som längst på 6—8 hp).

Stjärtgradering: yttersta sp –20 mm mot spetsen, näst yttersta –7 och 3:e –3 mm.

Ålder: Fågeln var i sitt första kalenderår då den hade den för släktet typiska ungfågeldräkten med vattring på rygg och huvud samt subterminalband på tertialer och täckare.

Utbredningsområde och beteende

Arten häckar på Balkan och i Mindre Asien bort till Iran, och dess övervintringsområde ligger i sydlig-sydostlig riktning (Harrison 1982).

Masktörnskatan för ett mer undanskymt liv än övriga törnskator, och den föredrar till skillnad från dessa att sitta mer dolt i buskar o.dyl. (Jonsson 1980).

Tidigare fynd i Norden

Fyndet av masktörnskata är det första i Sverige (SOF 1978), men arten har vid ett tillfälle påträffats så nära som på Lågskär, Finland, där en ungfågel fångades den 23 oktober 1982 (Mikkola 1983). Den individen hade dock ruggat en stor del av kroppsfjädrarna (av fotografi att döma) varför dess utseende påminde mer om en gammal fågels.

Svensson (1984) anger att juvenila masktörnskator börjar rugga kroppsfjädrar, tertialer och vanligtvis de mittre stjärtpennorna från augusti men oftast inte förrän från mitten av oktober. Masktörnskatan vid Ottenby hade endast ruggat en av de övre stjärttäckarna men var i övrigt helt i juvenil dräkt.

Orienteringstesterna

Varför dyker det ibland upp fåglar — som t.ex. i det här fallet — så fjärran från sina normala utbredningsområden? Är det bara vinden som drivit dem hit, eller finns det andra faktorer som spelar in? En del av svaret kan finnas i att de "felflyttande" fåglar som kommer hit, främst österifrån, eventuellt inte orienterar som huvudmassan av populationen. För att försöka ta reda på om så kan vara fallet påbörjade Thomas Alerstam tillsammans med Roland Sandberg ett projekt 1983 där sannolikt "felflyttande" fåglar testas vad gäller orienteringsförmåga och riktningspreferenser.

Bakom projektet låg tanken att fåglarnas magnetkompass utvecklas först, med vars hjälp fåglarna sedan kalibrerar mer lättillgängliga kompasser som t.ex. sol/solnedgångkompassen och/eller stjärnkompassen. För man tanken vidare till fåglar som kläcks och växer upp i områden där det jordmagnetiska fältet är felriktat på något vis blir följden att de kalibrerar sina övriga kompasser felaktigt, och de bör således flytta i en annan riktning än den övriga populationen (Sandberg 1983).

Detta skulle kunna vara en av förklaringarna till varför en del fåglar dyker upp så fjärran från det normala utbredningsområdet. För att ta reda på om resonemanget stämmer testas inom projektet uppenbart "felflugna" fåglar. Det var alltså i det arbetet masktörnskatan kom att ingå.

Vad visade då testerna? När fågeln testades samma kväll som fångstdagen vidade den en sträckaktivitet i ostnordostlig riktning. Efter ytterligare en test med samma resultat isolerades den i sex dagar, då den bara hade tillgång till artificiellt ljus, varefter den testades på nytt. Nu hade den varken tillgång till sol eller stjärnor utan den skulle förhoppningsvis helt lita till sin medfödda magnetkompass. Fågeln ville då mot sydsydost. Kvällen därpå testades den igen, nu med både stjärnor och solnedgång till hjälp. Dess sräckaktivitet visade då åter en nordlig riktning (Sandberg i brev).

Givetvis skall man inte dra några slutsatser av några få tester av en fågel, men det verkar onekligen som om sol- och stjärnkompassen var felkalibrerad hos denna fågel, då masktörnskatans normala sträckningriktning på hösten är syd-sydost (Harrison 1982).

Tack till Jan Pettersson för synpunkter och genomläsning av manus samt till Aarno Magnusson för hjälp med översättning från finska.

Summary: *First record of Masked Shrike, Lanius nubicus, in Sweden.*

On 1 October 1984 a juvenile Masked Shrike was trapped and ringed at Ottenby Bird Observatory. This is the first record of the species in Sweden and the second for the Nordic countries.

Litteratur

Harrison, C. 1982. *An Atlas to the Birds of the Western Palearctic.* London.

Jonsson, L. 1980. *Fåglar i naturen. Medelhavsländerna och Alperna.* Stockholm.

Mikkola, K. 1983. Rariteettikomitean hyväksymat vuoden 1982 harvinaisuushavainnot. *Lintumeis* 18: 155.

Pettersson, J. 1983. Åldersbestämning av tättingar och vadare. *Rapport från Ottenby Fågelstation* nr 1, 2:a upplagan. Degerhamn.

Sandberg, R. 1983. Varför försvann taigasångaren från Falsterbo. *Anser* 22: 253—254.

SOF. 1978. *Sveriges fåglar.* Stockholm.

Svensson, L. 1984. *Identification Guide to European Passerines.* Stockholm.

Magnus Liljefors, Ottenby fågelstation, Pl. 1500, 380 65 Degerhamn